

JĘZYK HASEŁ PRZEDMIOTOWYCH I SŁOWNIK HASEŁ PRZEDMIOTOWYCH BIBLIOTEKI NARODOWEJ ORAZ ICH WYKORZYSTANIE W KOMPUTEROWYM SYSTEMIE BIBLIOTECZNYM LIBRA - scenariusz zajęć. Spotkanie wewnątrzbibliotecznego zespołu samokształceniowego Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Katowicach

Anita Góral, Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Katowicach. Filia w Bytomiu

Opublikowano 24.05.2004

CZAS ZAJĘĆ: 2 godziny

UCZESTNICY: nauczyciele bibliotekarze PBW w Katowicach

PROWADZĄCA: mgr Anita Góral

CEL ZAJĘĆ:

Zapoznanie nauczycieli bibliotekarzy z Językiem Haseł Przedmiotowych Biblioteki Narodowej oraz z zasadami tworzenia własnego słownika haseł przedmiotowych w oparciu o Słownik Haseł Przedmiotowych Biblioteki Narodowej.

CELE OPERACYJNE:

Po zajęciach słuchacz zna:

- podstawową terminologię związaną z językiem haseł przedmiotowych;
- metodykę tworzenia haseł przedmiotowych.

Po zajęciach słuchacz potrafi:

- samodzielnie sporządzić hasła przedmiotowe;
- utworzyć słownik haseł przedmiotowych wraz z relacjami.

METODY:

- wykład,
- pokaz;
- dyskusja.

POMOCE DYDAKTYCZNE:

- stanowiska komputerowe z systemem bibliotecznym LIBRA;
- Słownik Języka Haseł Przedmiotowych Biblioteki Narodowej w wersji elektronicznej na dyskietkach;
- plansza ze schematem budowy hasła przedmiotowego;
- indeksy przedmiotowe "Przewodnika Bibliograficznego" i "Bibliografii Zawartości Czasopism" w wersji drukowanej;
- "Biuletyn JHP BN" w wersji drukowanej;
- internetowe bazy danych BN.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

I. Wstęp, określenie celu spotkania, zdefiniowanie pojęcia *język haseł przedmiotowych*.

Problematyka języka haseł przedmiotowych (jhp) pojawiła się w naszej bibliotece (zarówno w głównej jak i jej filii) wraz z nadejściem komputeryzacji naszej placówki. Do tej pory w naszych bibliotekach nie było katalogów przedmiotowych, a hasła bibliograficznej kartoteki zagadnieniowej rzadko tworzone były w jhp. Jednak zautomatyzowane katalogi i kartoteki biblioteczne wymagają od nas języka informacyjno-wyszukiwawczego. Najpowszechniej stosowanym takim językiem w zautomatyzowanych katalogach

bibliotecznych jest **język haseł przedmiotowych**. Dlatego też nauczycielom bibliotekarzom naszej placówki nie powinna być obca procedura tworzenia hasła przedmiotowego. W związku z tym należy wiedzieć, co to jest hasło przedmiotowe, jakie są jego rodzaje, z jakich elementów się składa oraz jakie są zasady budowy hasła przedmiotowego i opisu przedmiotowego dokumentu i właśnie nasze spotkanie ma na celu omówienie wcześniej wymienionych zagadnień.

DEFINICJA JHP

Język haseł przedmiotowych to język informacyjno wyszukiwawczy, którego słownictwo tworzą tematy z dopowiedzeniami i określniki, a jego gramatyką są zasady budowy haseł przedmiotowych.

II. Omówienie słownictwa języka haseł przedmiotowych.

Do głównych pojęć w języku haseł przedmiotowych należą: przedmiot dokumentu, temat, określnik, hasło przedmiotowe i opis przedmiotowy.

1. **PRZEDMIOT DOKUMENTU** - jest to obiekt opisany w treści opracowywanego dokumentu, główny wątek treściowy, myśl przewodnia.

Przedmiotem dokumentu może być każda dziedzina wiedzy, zjawisko, wydarzenie, osoba, jednostka geograficzna, grupa etniczna, organizacja, wytwory działalności ludzkiej, pojęcia abstrakcyjne itp.

- o **przedmiot główny** - znaczeniowo najważniejszy, ten ze względu na który dokument powstał;
- o **przedmiot przynależny** - taki, który jest uszczegółowieniem przedmiotu głównego;
- o **przedmiot poboczny** - taki, który jest omawiany przy okazji przedmiotu głównego, stanowi dla niego tło, uzupełnienie, wprowadzenie.

Naszym zadaniem (zadaniem analizującego tekst) jest wyszukać te przedmioty, ocenić ich znaczenie dla dokumentu i potencjalnego czytelnika i odpowiednio je nazwać. **Najważniejsze pojęcia stają się tematami, pojęcia drugorzędne - określnikami.**

2. **TEMAT** - to ustalony termin, stosowany w jhp dla wyrażenia przedmiotu (treści) dokumentu, istotnego aspektu tego przedmiotu lub formy dokumentu; stanowi on pierwszy element hasła przedmiotowego.
 - o **tematy ogólne** - pojęcia ogólne wyrażane rzeczownikami pospolitymi, będącymi nazwami nadawanymi całemu szeregowi przedmiotów jednakowych, powtarzalnych;
 - o **tematy jednostkowe** - nazwy nadawane poszczególnym przedmiotom indywidualnym i wyróżnione imionami własnymi np.: *Mickiewicz, Adam*;
 - o **tematy jednowyrazowe** np.: *Bibliotekarstwo*;
 - o **tematy wielowyrazowe** np.: *Bibliotekarstwo szkolne*.
3. **DOPOWIEDZENIE** - jest to objaśnienie tematu, stanowi jego część integralną; występuje bezpośrednio po temacie, ujęte w nawias okrągły; np.: *Bytom (woj. śląskie), Bug (dolina), Róża (choroba), Drama (pedagog.), LIBRA (informat.)*.
4. **OKREŚLNIKI** - wyrażenia, których funkcją jest precyzowanie tematu, uściślenie go, wskazywanie jakiegoś aspektu, ujęcia, punktu widzenia, z którego rozpatrywany jest temat; ponadto lokalizują przedmiot dokumentu w czasie i przestrzeni, a także wskazują na formę piśmienniczą i wydawniczą dokumentu. Nie mogą istnieć samodzielnie bez tematu. Ze względu na formę i rolę, jaką pełnią wobec tematu, dzielimy je na:
 - o **określniki rzeczowe** (treściowe)
 - a. ogólne - mają postać nazwy ogólnej, pospolitej;
 - b. jednostkowe - mają postać nazwy jednostkowej.

- **określniki geograficzne** - lokalizują przedmiot dokumentu w przestrzeni (np.: nazwy części świata, nazwy państw);
- **określniki chronologiczne** - wyrażane są cyframi arabskimi i lokalizują przedmiot dokumentu w czasie (np.: 19 w.; 1918-1939 r.);
- **określniki formalne** - charakteryzują formę wydawniczą lub piśmienniczą dokumentu np.: *podręcznik, album*; w haśle przedmiotowym zawsze występują na jego końcu.

Poza tym określniki:

- mają postać rzeczownika np.: szkolnictwo lub rzeczownika z przymiotnikiem np.: *szkolnictwo wyższe*;
- może być ich więcej niż jeden;
- mogą być w postaci terminów potocznych;
- mogą być nimi również tematy (tylko piszemy z małej litery) np.: *bibliotekarstwo*.

III. Omówienie zasad gramatyki języka haseł przedmiotowych.

Gramatyką jhp są zasady budowy hasła przedmiotowego.

HASŁO PRZEDMIOTOWE - to zdanie jhp odzwierciedlające zbliżoną treść dokumentu, w którym poszczególne elementy mają ściśle określone miejsce; powinno ono wyrażać przedmiot dokumentu (treść) oraz istotne cechy, które przedmiot ten charakteryzują.

Może mieć postać **samego tematu, tematu z dopowiedzeniem (hasło proste), lub tematu z określnikiem / określnikami (hasło rozwinięte)**.

Budowane jest wg poniższego schematu:

TEMAT (dopowiedzenie) - określniki rzeczowe - określnik geograficzny - określnik chronologiczny - określnik formalny

Tylko określników rzeczowych w haśle może być więcej niż jeden, wszystkie inne występują pojedynczo. Jako maksimum przyjmuje się cztery określniki. Przedmiot dokumentu powinien być wyrażony przez temat, natomiast określniki mają wskazywać ujęcie przedmiotu. Hasło przedmiotowe powinno wyrażać przedmiot dokumentu oraz jego istotne cechy. Gdy sam temat ma znaczenie zbyt ogólne, pomija istotne aspekty, wówczas dodajemy określniki.

Z haseł przedmiotowych powstaje opis przedmiotowy dokumentu.

OPIS PRZEDMIOTOWY - jest to zestaw haseł przedmiotowych przydzielonych jednemu dokumentowi; każdy dokument powinien otrzymać tyle haseł, aby wyczerpały one informacje o jego treści. Jeśli dokument otrzymuje jedno hasło przedmiotowe mówimy, że jest to **opis przedmiotowy jednokrotny**, jeśli dwa i więcej - **opis przedmiotowy wielokrotny**.

IV. Opis Słownika Języka Haseł Przedmiotowych Biblioteki Narodowej.

Podstawowym narzędziem pomocniczym dla tematowania, czyli tworzenia haseł przedmiotowych dokumentów jest *Słownik Języka Haseł Przedmiotowych BN* w wersji książkowej i elektronicznej. Jest to słownik tematów i określników, uporządkowany zbiór wyrażeń języka haseł przedmiotowych. Zawiera on zbiór terminów przyjętych jako tematy, określniki oraz terminy odrzucone. W jego indeksie znajdują się zarówno tematy, hasła przedmiotowe jak i określniki. Po wybraniu terminu z indeksu można w przypadku tematu obejrzeć wszystkie jego powiązania odsyłaczowe, a w przypadku określnika zakres jego stosowania. Słownik ten stanowi system otwarty, który może i powinien być stale uzupełniany.

Relacje pomiędzy terminami w SJHP BN:

- **relacje hierarchiczne:**
TS - (temat szerszy) oznacza temat hierarchicznie nadrzędny;

TW - (temat węższy) oznacza temat hierarchicznie podrzędny;
zt - (zobacz też) odsyłacz kierujący do podobnej kategorii haseł;

- **relacje skojarzeniowe:**

TK - temat skojarzony;

zt - (zobacz też) odsyłacz kierujący do podobnej kategorii haseł; - relacje odpowiedniości wyszukiwawczej;

NU - (nie używaj) poprzedza termin odrzucony;

U - (używaj) umieszczone po terminie wskazuje przyjęty temat (hasło) lub pewną kategorię haseł.

V. Omówienie prac nad tworzeniem Słownika Haseł Przedmiotowych w Filii PBW w Bytomiu, w komputerowym systemie bibliotecznym LIBRA v.3.07, w oparciu o SHP BN.

1. Wybór JHP BN jako języka informacyjno-wyszukiwawczego dla potrzeb komputerowego systemu bibliotecznego LIBRA.
2. Zakup SHP BN w wersji elektronicznej na dyskietkach (stan na 1.06.2001 - około 46 000 haseł) i wgranie go do LIBRY.
3. Prace nad tworzeniem dwóch odrębnych SHP dla księgozbioru (jego główny trzon stanowi SHP BN na dyskietkach) i kartoteki zagadnieniowej (hasła bardziej szczegółowe, rozbudowane z racji tego, iż opisujemy artykuły z czasopism nie książki) z wykorzystaniem następujących pomocy:
 - SHP BN - wersja elektroniczna;
 - INDEKSY PRZEDMIOTOWE DO "PRZEWODNIKA BIBLIOGRAFICZNEGO" i "BIBLIOGRAFII ZAWARTOŚCI CZASOPISM" - wersja drukowana;
 - "BIULETYN JHP BN" - wersja drukowana; wkładka do "Przewodnika Bibliograficznego";
 - INTERNETOWE BAZY DANYCH BN:
 - **Kartoteka wzorcowych haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej**
 - **Książki polskie (MARC-BN, 1976-) i Książki polskie (MARC 21, 1980-)**
 - **Artykuły z czasopism polskich (1996-) i Artykuły z gazet i tygodników polskich (1996-)**

*Jeżeli chcemy, aby w systemie funkcjonowały dwa odrębne słowniki haseł przedmiotowych, należy z poziomu **Opracowanie/Hasła wzorcowe/Kartoteka** wpisać przynajmniej jedno hasło przedmiotowe. Jeżeli chcemy korzystać z jednego, wspólnego słownika, słownik dla kartoteki należy pozostawić pusty, wszystkie hasła znajdują się wtedy SHP księgozbioru.*

4. Problemy związane z pracą nad SHP Filii PBW w Bytomiu:
 - do połowy 2003 roku hasła z dziedziny pedagogiki, edukacji, oświaty czy psychologii były bardzo ubogie i nieco archaiczne, dopiero wraz z powołaniem Zespołu ds. poszerzenia SHP BN przez biblioteki pedagogiczne lawinowo zaczęły się pojawiać hasła z wyżej wymienionych dziedzin i tak np.: *hasło NAUCZANIE - program mieściło wszystkie programy nauczania również autorskie, hasło PROGRAMY NAUCZANIA było hasłem odrzuconym a pod koniec roku pojawiło się hasło właściwe PROGRAMY NAUCZANIA oraz PROGRAMY AUTORSKIE również jako określnik np.: Język polski - nauczanie - programy autorskie; poza tym do tej pory było np. tylko hasło NAUCZANIE - metody, a już jest NAUCZANIE - metody aktywizujące, pojawiło się np. hasło OCENY OPISOWE, wcześniej to zagadnienie mieściło się w hasle NAUCZANIE POCZĄTKOWE - efektywność itp., w związku z czym nasza praca nad słownikiem to nie tylko tworzenie nowych haseł, ale i nieustanna modyfikacja już istniejących;*
 - modyfikacja hasła przedmiotowego w systemie LIBRA nie polega tylko na zmianie hasła w słowniku, lecz w każdym opisie dokumentu, w którym to hasło się znajduje.

5. Problemy przy tworzeniu **hasel przedmiotowych rozwiniętych** związane z ograniczeniami systemu LIBRA v. 3.07:
- ograniczona liczba znaków przeznaczona na jedno hasło przedmiotowe, w związku z czym trzeba stosować skróty, np:
Agresywność - zapobieganie i zwalczanie
Agresywność - zapobieganie i zwalcz. - mat. pom. dla szkół
Agresywność - zapob. i zwalcz. - program
Agresywność - zap. i zwalcz. - program - Stany Zjednoczone
SHP systemu LIBRA traktuje te hasła jako jedno a to samo, dlatego na poziomie SHP należy stosować skróty już przy określniku zapobieganie i zwalczanie, natomiast przy opisie dokumentu piszemy pełne hasło, wtedy czytelnik z poziomu katalogu przedmiotowego lub kartoteki zagadnieniowej widzi: Agresywność - zapobieganie i zwalczanie - pro; Agresywność - zapobieganie i zwalczanie - mat itd.
 - przy wzorcowych hasłach osobowych z dopowiedzeniem, w którym występuje średnik, system identyfikuje je jako dwa odrębne hasła np.:
Jan Paweł II (papież ; 1920-)
Jan Paweł II (papież ; 1920-) - biografia
Jan Paweł II (papież ; 1920-) - nauczanie
Jan Paweł II (papież ; 1920-) - twórczość
(system rozdziela te hasła w katalogu przedmiotowym, czy w kartotece zagadnieniowej na dwa odrębne: Jan Paweł II papież i 1920 - biografia itd., ponieważ średnik w systemie LIBRA jest znakiem rozdzielającym hasła w opisie przedmiotowym dokumentu).
6. Stan SHP Filii PBW w Bytomiu na 20.04.2004: SHP księgozbioru - ponad 50 000 hasel przedmiotowych (właściwych i odrzuconych); SHP kartoteki zagadnieniowej - 6310 hasel przedmiotowych (właściwych i odrzuconych).
7. Prezentacja Słownika Hasel Przedmiotowych Filii PBW w Bytomiu dla księgozbioru i kartoteki zagadnieniowej w komputerowym systemie LIBRA oraz internetowych baz danych BN.
8. Dyskusja, wymiana doświadczeń nauczycieli bibliotekarzy pracujących w komputerowym systemie bibliotecznym LIBRA, tworzących SHP.
9. Podsumowanie, podziękowanie za udział w zajęciach i pożegnanie słuchaczy.